

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֵמְדָּה יָמִימָה HEMDAT YAMIM

משפטים תשע"ה

פרשת שבוע

משפט ושמיטה

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

בכל שנה אנו מקדישים את דברינו בפרשת משפטים לדיון בסוגיא הקשורה לרשת בתי הדין "ארץ חמדה- גזית". השנה נצביע על הקשר בין מערכת המשפט ומצוות השמיטה.

פרשת משפטים נמצאת בין שני תיאורים של מעמד הר סיני. הראשון בפרשת יתרו (פרקים יט-כ) והשני בסוף פרשת משפטים (פרק כד).

לקראת סוף החלק המשפטי של פרשתנו, בפרק כ"ג מופיעים הפסוקים הבאים:

הנחיות משפטיות - (ו) לא תטה משפט אבליך בריבו (ז) מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרג כי לא אצדיק רשע: (ח) ושמך לא תקח כי השחך יענר פקחים ויסלף דברי צדיקים:

היחס לגר - (ט) וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים:

שבת הארץ ושבת בראשית - (י) וישש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה: (יא) והשביעת תשמטנה ונטשתה ואכלו אבליני עמך ויתרם תאכל חית השדה כן תעשה לכרמך לזיתך: (יב) ששת ימים תעשה מעשך וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחמורך ונפש בן אמתך וגר:

רבותינו ניסו להסביר את ההקשרים ונשתדל להוסיף על דבריהם.

האלשיך הקדוש (הדיין וראש הישיבה בצפת) הסביר מדוע מצוות השמיטה מופיעה בפרשת משפטים, וז"ל: "הנה כללות האמור הוא אזהרה על הדיינים לדון דין אמת. אמר עתה כי בגלל הדבר הזה שש שנים תזרע וכו'. והוא כי הנה רעב בא לעולם על עוות הדין, לכן על משפט אמת יהיה שבע כי האדמה תתן כחה לנו. והוא כי לא תצטרך לזרעה שנה ולהובירה שנה למען תתן כחה פן תחלש על ידי זריעה שנה שנה, כי אם שש שנים זה אחר זה תזרע את ארצך ואספת את תבואתה. כלומר תבואתה שלה הנהוגה להוציא, שלא תהיה הולכת וחסרה כי תזרעה שש שנים זו אחר זו".

הרעיון של האלשיך הקדוש מבוסס על ההופעה של מצוות השמיטה בפרשת משפטים והקשר ביניהן. רעיון זה מבוסס על דברי המכילתא: "שש שנים תזרע שדך. רבי אליעזר אומר כשישראל עושין רצונו של מקום, הם עושין שמטה אחת בשבוע אחד, שנאמר שש שנים תזרע שדך, וכשישראל אין עושין רצונו של מקום, הם עושין ד' שמטין בשבוע אחד, הא כיצד, נרה שנה וזרעה שנה, נרה שנה וזרעה שנה, נמצאו שהן עושין ארבעה שמטין בשבוע אחד" (מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דכספא פרשה כ).

לפי פרשנותו "עושין רצונו של מקום" פירושו דנים דין אמת.

ה"אור החיים" הקדוש במקום דורש את הסמיכות בין מצוות השמיטה לאיסור הלחץ על הגר ומסביר: "לומר כדי שלא תטעמו טעם גרות עוד על דרך אומרו (ויקרא כו לד) אז תרצה הארץ את שבתותיה..." כלומר הדרך למנוע מצב בו אנו נהיה ח"ו גרים מחוץ לארצנו הקדושה הוא באמצעות ההקפדה על מצוות השמיטה.

בעקבותיהם נסביר, בקיום מצוות השמיטה אנו שומטים ומפקירים את שדותנו ומבחינה מסויימת אנו הופכים להיות גרים, חסרי רכוש הנאלצים לקחת את מזונם מן ההפקר ולא ממעשה ידיהם ועמל עבודתם. הבנה זו עלולה לפגוע, ח"ו, בחשיבות ובהדגשה כי לכל אדם יש את הזכות לרכוש פרטי שאין לאדם אחר כל זכות בו. אם לאחר כל שש שנים מגיע זמן בו אין לכאורה רכוש פרטי, אולי זה לא כל כך נורא אם נקדים את המאוחר וכבר בשנה השישית נרשה לעצמנו להשתמש, ללא קבלת רשות, ברכוש הזולת? באה התורה ומדגישה, בין שני התיאורים של מעמד הר סיני מופיעה פרשת משפטים שעוסקת בחיוב להיזהר ברכושו של השני ובחיובה של החברה לדאוג למערכת משפטית שתבטיח זאת. עלייה רוחנית כמו זו שהושגה בהר סיני ומצוות שמשמעותן שהרוח היא העיקר ולא הרכוש, כמו מצוות השמיטה אינן סותרות, אלא משלימות, את החיוב היסודי של קיום מערכת משפטית שמטרתה הגנה על הרכוש הפרטי.

הבה נתפלל שזוכה לראות בקיומן של שתי מצוות אלה בהידורן.

לעי"נ רבי יעקב בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג ז"ל	לעי"נ ר' מאיר בן יחזקאל שרגא ברכפלד ז"ל	לעי"נ מרת שרה ונגרובסקי בת ר' משה זאב ע"ה נלב"ע י' בתמוז תשע"ד	לעי"נ הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן ז"ל נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד	לעי"נ הרב אשר וסרטיל ז"ל נלב"ע ט' בכסלו תשס"ט

לעי"נ מר שמואל שמש ז"ל, חבר הנהלת 'ארץ חמדה', נלב"ע י"ז בסיוון תשע"ד
לעי"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

Eretz Hemdah
2 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה, ע"ר
רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

www.erezhemdah.org info@erezhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת הדף היומי

הפה שאסר הוא הפה שהתיר

הרב דניאל סגרון

הגמרא בכתובות (כ"ב ע"א) אומרת:

"אמר רב אסי מניין ל'הפה שאסר הוא הפה שהתיר' מן התורה שנאמר – "את בתי נתתי לאיש הזה לאשה". 'לאיש' אסרה, 'לזה' התירה. למה לי קרא סברא הוא אסרה והוא שרי לה? אלא כי איצטריך קרא לכדרב הונא אמר רב, דאמר רב הונא אמר רב - מניין לאב שנאמן לאסור את בתו מן התורה שנאמר את בתי נתתי לאיש". ונחלקו הראשונים בטעמו של דין 'הפה שאסר הוא הפה שהתיר'.

תוספות (ד"ה מניין) סבורים שנאמנות הפה שאסר היא רק בתוך כדי דיבור. כלומר, האמירה המתירה מועלת רק אם היא נאמרה בתוך כדי דיבור, זמן בו אדם יכול לחזור מדיבורו, לאמירה האוסרת.

נראה מדברי תוספות שבדין הפה שאסר לא התחדשה נאמנות מיוחדת, אלא אנו עוסקים כאן בדין מיגו הקלאסי. כל מיגו מבוסס על הוכחה שהבעל דין שלפנינו דובר אמת, וכך גם ב'הפה שאסר' ניצבת לפנינו הוכחה שהוא דובר אמת, כתוצאה מכך שהוא היה יכול לשתוק ולהשיג את התוצאה הרצויה בעיניו.

אמנם יש להדגיש ש'הפה שאסר' הוא מיגו אפקטיבי יותר מכיוון שהוא 'מיגו דאי בעי שתיק' (מתוך שהיה יכול לשתוק) הנחשב כמיגו חזק יותר. לכן מצינו במשנה בתחילת פ"ב בכתובות שאע"פ שרבי יהושע לא סובר כלל את דין מיגו, הוא מודה ש'הפה שאסר' מועיל כי ההוכחה המבוססת על כך שאם הוא היה רוצה לשקר, הוא היה יכול להישאר בביתו ולא לומר שום מילה, וזו הוכחה חזקה יותר מההוכחה הקיימת בכל מיגו רגיל.

לכן גם סוברים **התוספות** במקום אחר (בי"ב ב' ע"א) שאע"פ שמיגו לא מועיל להוציא ממון בכל זאת 'מיגו דאי בעי שתיק' תקף גם להוצאת ממון.

לעומת שיטה זו של התוספות, נראה מהרמב"ם שיש לו שיטה אחרת.

הרמב"ם (גירושין פ"ב ה"א) מביא את דין הפה שאסר אך לא כותב שהנאמנות היא דווקא בתוך כדי דיבור. מסיק מכך **המגיד משנה** במקום, שהרמב"ם סובר שאין צורך בתנאי זה.

וביאר **מו"ר הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג שליט"א**, שהרמב"ם הבין שיש כאן נאמנות מיוחדת כאשר אין צורך בעדות. כלומר, התורה דרשה עדים על מנת לאמת עובדות אך דרישה זו קיימת רק כאשר העובדות עליהן דנים אינן נובעות מהאדם עצמו.

כאשר כל המידע נובע מהאדם עצמו אין כלל צורך בעדות והאדם עצמו נאמן. הוא זה שיצר לנו את הדיון לכן הוא נאמן לפתור אותו. לא בגלל שיש לנו הוכחה שהוא דובר אמת אלא כי הוא בעל המעשה ולכן הוא נאמן לגביו.

אמנם יש להקשות על שיטת התוספות.

הגמרא (כ"ב ע"א) אומרת שאם הגיעו עדים כדבריו הראשונים של האדם שוב אין הוא נאמן מדין הפה שאסר. לשיטת הרמב"ם דברי הגמרא מובנים מאד – כל הנאמנות שלו נבעה מכך שהוא יצר את הדיון וממילא כשבאו עדים והם יצרו התמוטטה כל הנאמנות שלו.

אך לשיטת התוספות קשה להבין - הרי סוף סוף היה לו מיגו שמוכיח את נאמנותו. ואם נאמר שכעת מתברר שאין לו באמת מיגו כי הוא פוחד להכחיש את העדים, אם כן גם כאשר לא באו עדים לא יהיה נאמן כי אולי הוא משקר וטענתו הראשונה נבעה כל כולה מחשש שהעדים יבואו?

מתרץ הגר"ז"נ גולדברג, שאם נאמר שגם לאחר שיבואו עדים נאמנותו לא תיבטל - יפול המיגו מעיקרו. וזאת משום שטענתו הנוכחית טובה מהשתיקה. כי הרי אילו היה שותק, ואח"כ היו באים עדים הוא לא היה נאמן. ובטענתו הנוכחית הוא נאמן אפי' לכשיבואו עדים. ואם כך, עדיפה לו הטענה הנוכחית מטענת המיגו - וממילא אין כלל מיגו. לכן חייבים אנו לקבוע מראש, שאם יבואו עדים הוא לא יהיה נאמן, ורק לאחר קביעה זו, הנאמנות מכוח המיגו קבילה.

סיכום: לדעת התוספות נאמנות הפה שאסר מבוססת על מיגו דאי בעי שתיק (מתוך שהיה יכול לשתוק), אך לדעת הרמב"ם התחדש בדין זה נאמנות מיוחדת של אדם שיצר בעצמו את העובדות הרלוונטיות העומדות לפנינו. נפקא מינה בין התוספות לרמב"ם - האם אדם שאסר ולאחר יותר מכדי דיבור חזר והתיר נאמן. לדעת התוספות הוא לא יהיה נאמן כי פג תוקפו של המיגו שלו, אך לדעת הרמב"ם אותה נאמנות מיוחדת עומדת בעינה ולכן הוא יהיה נאמן גם לאחר זמן רב.

השמיטה יצרה לך דילמות ערכיות? התלבטויות?
מטרידה אותך תהיה על מהותה של השמיטה?
רוצה לדעת כיצד לנהוג בשנת השמיטה?
שמיטה ותוצרת הארץ?
נתקלת בשאלה בלימוד?
shmita@eretzhemdah.org

לפניהם יעזרו

מה הן מטרות השמיטה?
האם עלי לוותר על החובות שחייבים לי?
האם יש צורך להפריש תרומות ומעשרות בשנה זו?
מה זה "ספיחין"?

חמדת החינוך

הרב יוני לביא, מנהל מוקד "חברים מקשיבים" לנוער (טל: 1599-5000-54 בכל ערב, ובאחר: makshivim.org.il)
ופעיל ב'לב אבות' - קו יעוץ להורי מתבגרים (טל': 02-9973232 ובאינטרנט levavot.org.il)

כל זמן שהנר דולק

זו היתה שעת ליל מאוחרת. הרחובות היו שוממים מאדם, ורבי ישראל החיש את צעדיו כשהוא שקוע במחשבות. כשחלף ליד צריף העץ שבקצה הרחוב עצר את הילוכו והביט לעבר החלון. בניגוד לכל בתי הרחוב החשוכים ממעונו של הסנדלר בקע אור. האיש ישב רכון על מלאכתו, מתקן נעליים בחריצות, כשאור קטן של נר מאפשר לו להמשיך בעבודה. "רבי יהודי", פנה אליו ר' ישראל ברכות, "השעה מאוחרת. האם כבודו לא הולך לישון?". בת שחוק עיטרה את פניו של הסנדלר. "אכן מאוחר, רבינו", השיב, "אבל כל הזמן שהנר דולק אפשר לתקן...".

לתקן מידה אחת

השבת לפני כמאה ושלושים שנה נפטר רבי ישראל מסלנט, מייסדה של תנועת המוסר. באותם הימים תנועת ההשכלה פרוחה באירופה ומשכה אחריה לבבות רבים, אך גם בתוך עולם התורה הרגיש רבי ישראל שמהו חשוב חסר. למדנים היו לא מעט, ויודעי הלכה לא חסרו. אך ההתנהגות בין אדם לחברו הייתה צריכה תיקון. ר' ישראל טען שאין די בלימוד הרגיל כדי לחולל את השינוי ויש צורך בעיסוק ממוקד בתיקון הנפש ועבודת המידות. בתחילת הדרך קמו לא מעט מתנגדים לדרכו. היו כאלו שראו בעיסוק בעניני מוסר "ביטול תורה" והשחתת זמן לריק. אך עם הזמן הלכה שיטתו והתפשטה, וכיום 'סדר לימוד מוסר' יומי נחשב לדבר בסיסי כמעט בכל ישיבה. רבי ישראל טבע את המשפט המפורסם "קשה יותר לתקן מידה אחת מללמוד את כל הש"ס". הוא עצמו היה תלמיד חכם גדול שגם המתנגדים לדרכו לא יכלו שלא לכבד. הוא גם היה נואם מוכשר להפליא ודרשותיו העמוקות והקולעות אל הלב הפכו לשם דבר ומשכו קהל עצום.

הסכין בה שחטו את השוחט

"האדם נמשל לצפור. בכוחה של צפור לדאות למעלה למעלה, אבל בתנאי שתניע את כנפיה בלי הרף. אם היא מפסיקה ממעופה לרגע הרי היא נופלת וצונחת למטה. כן הוא האדם", המשפט הזה, כמו פנינים רבות אחרות מופיע בקובץ המכתבים ששלח וקריו "אור ישראל". הוא הרבה לדבר על היכולת של האדם להשתנות ועל המחויבות שלו להתקדם ולהשתפר כל עוד נשמת חיים בקרבו ונרו דולק. הוא הדגיש את הזהירות הנדרשת בכבוד הזולת ואמר "אף בשעה שאתה ירא ונפחד מאימת הדין – אין אתה פטור מלהיזהר לבל לדרוך על רגל חברך". כששמע שבעיר אחת סילקו את השוחט כיוון שמצאו דופי בסכין בה שחט אמר "מי יודע כמה פגימות היו בסכין ששחטו בו את השוחט", וגם "כמה נזהרים אנשים שלא לבלוע נמלה חיה, ואינם נזהרים שלא לבלוע אדם חי...". רבי ישראל הדגיש את אחדות העם ואת האחריות של כל יהודי על מה שקורה אצל רעהו. – "אם מדברים בבית המדרש בקובנה לשון הרע – מחללים בפריז את השבת". את דרכו המשיכו תלמידיו בכמה זרמים שפיתחו את תורת המוסר לכיוונים שונים (קלם, נובהרדוק, סלבודקה ועוד). הרושם שהותיר אחריו ניכר גם זמן רב אחרי מותו, ועם הזמן הוא רק הולך ומתגבר.

יפורסם בעלון 'באהבה ואמונה'

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטריט, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.

זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ה)

Milano, Italy

מילאנו, איטליה

תמוז תש"ס

הכלמת פנים ברבים של מי שמעל בכספי הקהילה והתחייב להחזירם

שאלה

בקהילה מסוימת בצפון איטליה קרה מקרה בלתי טהור: אחד מצוות משרד הרבנות מעל בכסף שנמסר לו כדי שיעבירונו לקהילה, וכשנתגלה הדבר לאנשי ועד הקהילה מיד פטרוהו מכל משרותיו ופרסמו הדבר ברבים וגרמו לו בושות גדולות מאוד. שאלותיי הן:

1. היות והאדם הזה התחרט על מעשיו וקיבל על עצמו להחזיר את הסכומים שלקח, האם היה מותר לביישו על ידי הפרסום ברבים? ואם לא, מה דינם של אנשי ועד הקהילה?
2. והאם מגיע לו לאדם איזה עונש בנוסף להחזרת הכסף?

תשובה

- א. עובד במשרה ציבורית שמעיד אין לביישו ברבים¹ ובמיוחד כשהוא מתחרט ומתחייב להשיב את הכסף שמעל. יתר על כן, ראוי להיזהר בכבודו יותר מאדם אחר².
- ב. כיון שבאמת עבר העבירה ויש דעה שמותר לביישו³ אי אפשר לנקוט בצעדים כלפי הועד, אע"פ שלכתחילה לא נהגו כראוי⁴.
- ג. עובד במשרה ציבורית שמעל בכסף⁵ יש לקהילה לפטרו מתפקידו, משום שפשע⁶ בכספי הציבור ויש לחשוש שהמקרה יחזור על עצמו.
- ד. אין העובד זכאי⁷ לתשלום המשכורת עד סוף החוזה אלא מעכשיו מפסיד שכרו. לענין⁸ תשלומי פיטורין ופנסיה, הכל לפני מנהג המדינה.

¹ המחבר בשולחן ערוך חושן משפט סימן תכ סעיף לח מביא שתי דעות בשאלה אם אדם שבייש בבושת דברים פטור או שבייש צריך לנדות עד שיפייס המתבייש. אבל אם מדובר על בושת בעבירה שבאמת נעשתה נחלקו האחרונים, "פתחי תשובה" (שם ס"ק ז) ו"חוות יאיר" (סימן סב) פסקו שאסור לבייש החוטא, אבל "שבתי יעקב" (ח"א סימן קעט) פסק שדוקא אם העבירה היא דבר שאפשר לתקנו אסור לבייש את החוטא אבל אם מדובר על פגם שאי אפשר לתקנו ויש להזהיר את הציבור מפניו מצוה לפרסמו כדי שיפרשו ממנו. בנדון דידן שחזר בתשובה, ברור שמדובר על דבר שאפשר לתקנו. כך גם פירש ה"שבות יעקב" את פסק הרמ"א שפטר את הקורא לחבירו עבד או ממזר אם הדבר אמת. אומנם המהרש"ל פרק החובל סובר שאם באמת עבר עבירה פטור המביישו, בכל מקרה. עיין בשו"ע שם ס"ק ט שדין מבייש ממונים של הקהל כמבייש תלמיד חכם.

² דעת המהרש"ל הני"ל. וכן ה"שבות יעקב" כל זמן שלא משיב את הכסף.

³ "חוות יאיר" (סימן סב) וכן מסקנת "פתחי תשובה" (שם) ובפרט כאשר רוצה לתקן את העבירה ולהשיב את הכסף.

⁴ בבא בתרא דף כא ע"ב אמר רבא "מקרי ינוקא שתלא טפחא אומנא ... כולן כמותרים ועומדים נינהו כללא דמילתא כל פסידא דלא הדר כמותרה ועומדי". ובשולחן ערוך חו"מ (סי' שו סעי' יח) פסק לפי שיטת הרמב"ם שכל תפקיד שהעמידו אותו הציבור עליהם אם טעה - רשאים לסלקו.

⁶ יש להבדיל בין פועל שעבד וטעה שאז יש לדון אם צריך להתרות בו לבין פועל שבפשיעה הלך וגנב שאפשר לסלקו אפילו אינו עובד ציבור. וכן פסק הרמ"א בשו"ע חו"מ (סימן תכא סעיף ו) "יצא עליו שם גנב מסלקו תוך זמנו" ובי"ע רד"ק ש"י (סימן תכא) כתב שאין צריך לברר בעדים כשרים ומספיק שיברר על פי קרובים או שיש רגלים לדבר לפי ראות עיני בית-הדין שגנב.

⁷ "פתחי חושן" (פרק י סעי' כד) - אבל משכרו על העבר אין יכול לפחות אלא אם כן בדבר שיכול לתובעו על כך.

⁸ שם בסוף סעיף קטן לה.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך   הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

יצא לאור! שו"ת במראה הבזק, חלק שמיני.

תשובות לשאלות מרבני הגולה. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכי דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שולחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים".

